

Párisi levél.

Páris, 1895. jul.

(Tanulmány a halhatatlanságról a fejlődési naturalizmus szempontjából, írta és a Sorbonneban felolvasta Sabatier, a montpellier-i tudományegyetem dékánja. I. vol. in 12. Paris, lib. Fischbacher. — A szabadelvű egyházak képviselőinek nagy gyűlése Nimes-ben)

Szerkesztő úr!

Még a mult levelemben akartam írni Sabatier montpellier-tanár felolvasásairól, melyeket Párisban egy nagyon is fontos tárgyról tartott. De miután én nem hallgattam meg mindenik felolvasását, várnom kellett, míg azokat kinyomatja. Ez a napokban meg is történt. A munka megjelent, s elolvastam. Nagyon érdekes könyv, mely az olvasót magával ragadja s néhol kissé nyugtalanítja. Lehet, hogy az ember nem osztja a szerző minden nézetét, de csábítatik. Lehet, hogy e hatalmas szellem csábítása ellen erősködik, de elragadja és egyszersmind nyugtalanítja is. Nyugtalanítja, mert úgy érzi, hogy egy erős meggyőződésű, az igazság szeretetétől áthatott, csupán az emberi lélek jövő érdekétől vezetett szellemmel áll szemben. Az emberi lélek jövő élete! És mégis nem fogadja el az egyetemes, szükségképpi halhatatlanságot, hanem csupán a feltételest. És ez az, a mi az embert nyugtalanítja. A rejtély eme megoldásán megrezzen. Mások is foglalkoztak előtte e kérdéssel, de nem úgy tárgyalták. Petavel-Olliff is „Le problème de l’immortalité“ művében, melylyel ezelőtt néhány évvel annyira feltűnt, hosszasan fejtegette e tárgyat, de inkább vallásos szempontból. Sabatier munkája pedig kizárólag tudományos szempontból. Mindjárt az első felolvasás alkalmával ki is jelentette ezt e szavakkal: „Nem a vallási hiedelmek, nem a hitvallás nevében beszélek, hanem más módon . . . Nem azért jöttek, hogy egy egyházi beszédet hallgassanak; hogyha e váratlan próbára vállalkoznám, még az a vád érhetne, hogy csalétekkel akarom kecségtetni, mely szemrehányás iránt különösen érzékeny lennék . . . Azt hiszem tényleg sok hallgatóm nem jött volna el, ha tudja, hogy beszéd tartásról van szó . . . Én mint naturalista és

független gondolkozó akarom ez annyira kényes kérdést tárgyalni. Így tehát a kérdést előre meghatározza, tudományos és bölcselmi szempontból szól hozzá s főképp tudományos szempontból. A hallgatóságra nem lehet panaszsa, mert az utolsó felolvasásait is oly sokan hallgatták, mint az elsőt, úgy hogy a Sorbonne nagy terme alig bírta befogadni. És az mindenesetre figyelmet érdemel, hogy ily kérdés tárgyalatott a Sorbonne-ban, ily érdeklődés mellett. Hogy a tudós szerzőről istájékozást nyujtsak, Armand Sabatier a montpellier-i tudomány-egyetem dékánja, a zoológiai intézetben tanár, melynek egyszersmind igazgatója. Egyik elsőrendű naturalistája a jelenkornak. Számos természettörténelmi munkát irt és a mostani tárgyhoz hasonlóról: „Az életről és halálról“ két kötetet közölt. A Darwin iskolájához tartozik, az evolutionista vagy transformista iskolához, de evolutionismusa talán még következetesebb, mint a Darwiné. Igaz, hogy Darwin maga is utóbb részben javította első elméleteit. Sabatier protestans, mit az életben is megmutat. Az orthodoxokhoz tartozik, de orthodoxiája nagyon békés szellemű. Ennyit az emberről és tudósról.

Mostani felolvasásaira visszatérve, először is bevezetést tartott tárgyához. Úgy hiszi, hogy felelnie kell arra a híres kérdésre, „a tudomány bukására,“ melylyel közelebből annyit foglalkoztak. És erre a felelet csak egy lehet, az, hogy nem adta-e meg a tudomány, a mit tőle vártak, hogy nem azt kívánták-e attól, a mit nem adhat meg és a mit soha sem is ígért. Hogy némely ígéreteket látszott tenni, a melyek még nem teljesültek, ez nem azt teszi, hogy megbukott, mert még nem tüzött ki magának határnapot, tehát várakozni kell, és midőn az elhatározó nap eljön, a tudomány teljesíteni fogja mindazokat az ígéreteket, a melyeket tett, a mire mindennap fáradhatlan munkával törekszik. Felel azoknak is, kik a halhatatlanság tudományát vádolják, s főleg a naturalistákét. S megmutatja, hogy ez ítéletek félreértéséből, pártszellemből vagy tudatlanságból származnak. Csakis ezután tér a kérdés tárgyalására.

Azzal kezdi, hogy meghatározza a szavak értelmét, melyeket használni fog és az álláspontot, melyre helyezkedik, Mikor a halálról beszél, e szó előtte nem megsemmisülést jelent, mert semmi sem semmisül meg. Tehát ez a halhatatlanságot erősíti? Igen, de ez végre is nem jelent többet, mint az alkotó elemek lerombolhatatlanságát. A halhatatlanság itt azokra a viszonyokra néz, melyek összekötik az elemeket. A kérdés tehát: vannak-e lerombolhatlan viszonyok? Ez a halhatatlanságnak valódi kérdése, mert a mi minket érdekel, az az ember személyiségének halhatatlansága. A mi

tudományos elméletét illeti, az a fejlődés, mely szerint a természetben minden dolog egy elsődleges anyagnak, egy eredeti csirának transformatioi, evolutioi által van. Gyakran vádolják a fejlődést materializmussal. Sabatier e vádat hamisnak nyilváníja és azt adja hozzá, hogy „a teremtés munkájának fogalma előtte a legméltóbbnak látszik és a legmagasabb fogalomnak a világegyetem teremtőjének hatalmáról és bölcseségéről.“ Az első felolvasást annak megállapításával végzi, hogy a személyi halhatatlanságban való hit általános. Ez erkölcsi bizonyíték; ez nem tudományos megmutatás, bizonyos. De megengedi a hívőnek, hogy azt mondja: az én hitem nem képtelenség, nem képzelem. Az igazságosság és az élni akarás eszméje is valódi értékű bizonyítékok. De a tudósra, a naturalistára nézve a halhatatlanság hite a halál általános látványával szembe ellenmondásnak látszik. Szóval a halhatatlanság hitet ki lehet-e egyeztetni a tapasztalás tényeivel. Ezt kell vizsgálni. Sabatier azután a durva anyag állandóságát vizsgálva, megmutatja, hogy abban az alakulásoknak folytonos forgása megy végbe, tulajdonképpen egyéniesítés, következőleg halhatatlanság nélkül. Az élő anyag ellenben, mely végzettszerűleg a halálra van szánva, a valódi halhatatlanságnak adja példáját. Az élő lényeknek lényeges alapul egy állomány szolgál, melynek a protoplasma vagy egyszerűen a plasma nevet adták. Mindenütt, a hol plasma van, élet van és mindenütt a hol élet van, ott plasma található. Most már az elsődleges plasma, mely a földön az életnek első megjelenésekor mutatkozott és a melyből a többi élőlények kiszármaztak, lehetőleg (potentielle) halhatatlansággal ruházott fel, azaz a halhatatlanságra bizonyos körülmények közt való alkalmassággal: halhatatlan az elemek választása által; a dinamikus kötés állandósága által; ama teremtő hatalom által, mely neki megengedi, hogy mindenütt az életre legszükségesebb elemeket ragadja meg. Azonkívül a csirázó plasma magát folyton tökélesíti eredetétől fogva. Az elsődleges plasma nem adhatott életet csak alsóbb szervezeteknek. De fokozatosan emelkedett egészen addig, hogy kiinduló pontja legyen a felsőbb állatoknak s végre az embernek. Így teljesül a plasma evolutioja fokozatos emelkedés által, a lehetőleg halhatatlanság bírását bizonyítva. De ezek az ő halhatatlanságának belső feltételei. A külső feltételek a szervezet, a test, a földi és csillagzati környezet; és szükséges, hogy mindezek a feltételek kedvezők legyenek a plasma evolutiójára. S méginkább szükséges, hogy a plasma megtartsa halhatatlansága belső feltételeit, hogy ne rombolja szét a dinamikus és organikus egyensúlyt, mely jellemzi, különben a halál felé veszi útját.

A plasma halhatatlansága feltételeinek emez elészámlálása azért van, hogy felmutassa a physikai személyiség halhatatlanságának belső és külső feltétele elemeit. És ez jogosult, mondja ő, mert a jövő élet nem lehet teljes ellentétben az előző étellel, minhogy akkor nem elégítené ki a folytonosság szükségét, mely valóságot reméltet. Szóval az nem lenne ugyanaz az emberi személyiség, mely az életet folytatná. Itt a tudós technikai fogalmát adja a physikai egyéniség átalakulásának az evolutio különböző menetein. E physikai egyéniség nem tiszta, nem egyszerű egység, hanem összetett lény, melynek nélkülözhetetlen eszköze az agyvelő. De az agyvelő nem teremti a physikai lényt, nem teremtheti a szellemet.

Az agyvelő alakítja a gondolatot, gyűjti és rendezi a szellemet és így alakítja a személyiséget. „A physikai idegközpontok lennének tehát a világegyetemben mindenütt elterjedő szellem gyűjtői és szervezői, mint az elsődleges plasma gyűjtője az életnek . . .“ Itt hosszasan igyekszik gondolatát magyarázni, s számos példát hoz fel bizonyítékul arra nézve, hogy az élet és szellem a világegyetemben mindenütt el van terjedve. Valószínű, hogy a tudós tanár itt magát a pantheismus vádja ellenében akarta védelmezni, melylyel őt illették. Nehány orthodox most is mondotta ezt, de szerintem helytelenül, mert sem korábbi munkáiban, sem mostani felolvasásaiban, semmi sincs, a mi e szemrehányást igazolná.

A negyedik felolvasást az alkalmasság elméletének és életének szenteli, hol más tudósok és bölcselek után az anyagot törekszik meghatározni: „az anyag a szellem által felöltöztetett forma a végből, hogy czélt valósítson.“

Miután az előbbieken az alapot letette, most magába a kérdésbe megy belé. „Láttuk, mondja, hogy az agyvelő nem teremtője a szellemnek, hanem csupán gyűjtő szerve. A kérdés tehát az : hogy az agyvelő, mely a test halálával, mint agyvelő eltűnik, magába tudja-e fogni a physikai személyiség állandóságát? Előttünk a dolog úgy áll, hogy a földön tuli lény a földi lénynek folytatása, meghosszabbítása, kell, hogy mint ez utóbbi, személyiséget, organikus és physikai személyiséget alkosson.“ Szóval a személyiség folytatódik, új szervezetben. És e szervezetnek nincs más eredete, mind az elsődleges szervezetnek. A mindenütt elterjedő szellem (ezt nem szabad feledni) szervezte az elsődleges plasmát és igazgatta átalakulásaiban, éppen így a földön tuli szervezet a személyiség méltóságában emelkedett szellem munkája. Ennek az új, hatalmas és finom szervezetnek, mely

a legátlátszóbb és legtisztább anyagból van alkotva, összhangzatosabb összetétele van. Alá lesz vetve, mint a földi plasma, a külső és belső feltételeknek. A külső feltételek, az az a környezet, egy kiváltságos helynek gondolandó, a megifjulás kimerithetlen forrásának. A belső feltételek magában a pszichikai elemekben találhatók, mely a személyiség fensőbb jellemét adja. Akarata és szabadsága hatalmas ruházzák fel, hogy a vonzás és taszítás belső mozgalmait irányozza. Más szavakkal a szabadválasztásra való világosság és a cselekvésre való akarat, ezek a pszichikus személyiségnek igazi részei, melyek halhatatlanságát biztosítják. Hogyha a földöntuli plasma tehetségei hasonlítanak is a földi plazmáéhoz, mégis nagy különbség van köztük: a földi plasma a szétoztásra hajlik, míg a pszichikus személyiség irányzata: a vonzás, összpontosítás. Tehát a földöntuli szervezetet oly alaknak lehet gondolni, mely nem ismeri többé a csirabeli szétoztást és sokszorozást.

De hogyan alkalmasítja magát az ember a földöntuli lény bíráására? vagyis hogyan lesz a pszichikus lény halhatatlan. Valószínű, hogy saját akarata által. Szabadsága van, hogy maga szabja meg irányát, hogy alkalmazza vagy eltaszítsa azon eszközöket, melyek pszichikai kötelékének megóvására rendelkezésére állanak. Vannak emberek, a kik azon fáradoznak, hogy a világosságra jöjjenek és hogy fényeltessék az isteni képet, mely bennük van és vannak, kik az ellenkezőt teszik. Némelyek magukat Isten felé irányítják, az evolutio legmagasasabb célja felé, mások pedig az ősatya azaz az állat felé. És e kettő közt mennyi a közbeeső fokozat, mennyi árnyalat! Ez igaz, mondja Sabatier, de hogyha az erős embernek épsége van, mely minden szétoztásnak ellene áll, az állati embernél végzetes feloszlás áll bé. A mi azokat a lelkeket illeti, melyek a nélkül hogy az erkölcstelenségnek lennének szolgái, némileg elengedik akaratukat és közönyösek lesznek egy autonóm lét iránt, vagy lehetne mondani, személytelen személyiségek lesznek, azok a földöntuli életben mint autonóm és személyi csoportok nem fognak létezni, hanem bényeletnek az egészséges és bátor lelkek által, melyek magokról az állati örökséget levetkezik. Az ember halhatatlansága tehát nem egyetemes és szükségképpi, az feltételes, bizonyos feltételekhez van kötve.

De nem veszi-e ez el az erkölcsi törvény szentségét a halál után? Az erkölcsi törvény szentsége, feleli Sabatier, ez éppen a halál. S előtte ez az egyedüli, mit a legfőbb Igazságosság akart, a ki nem akarja magát elválasztani a legfőbb jósgától. Az Isten el akarja

nyomni a rosszat és e végből elnyomja a hazugot. Itt veszi tekintetbe a fájdalom szerepét, melyet nem anyira büntetésnek néz, mint javító eszköznek.

A fájdalomnak tehát lényegesen nevelő szerepe van, de csupán a földi élet alatt, hogy a teremtet lényt alakítsa és az erkölcsi rossz legyőzőjévé tegye. Miután a fájdalom élete elnyomatott, egyszersmind az erkölcsi rossz is el van nyomva. Arra az ellenvetésre, hogy a végső megsemmisülés talán nem elégséges arra, hogy az emberben a vágyat inspirálja az erkölcsi rossz kikerülésére, szerző azt feleli: kétségtelenül nem, de az örök büntetéstől való félelelem megakadályozta-e az embert abban, hogy magát rossz szenvedélyeinek átadja? „Azzal végzem tehát, hogy a földöntuli büntetés fogalmát nem gyakorlati hatáshoz kell kötni, hanem az erkölcsi, emelkedettebb természetekhez méltó megoldáshoz, azokhoz az emberekhez, kik az életről és céljáról magoknak a legtökéletesebb fogalmat alkotnak. Ezért hogy az erkölcsi személyiség folytonos emelése szempontjából való munkának szentelt élet egyfelől, és az elhatározó halál másfelől, úgy jelennek meg ez állásponton nekünk, mint az erkölcsi törvény valódi szentítései, az élet földöntuli meghosszabbítására.“

Itt végződik tulajdonképpen a kérdés tárgyalása. A hetedik és utolsó előadás főleg alkalmazás volt, s némely kifejezéseknek magyarázata és az egészből gyakorlati következtetések vonása. Így például azt lehetett hinni, hogy a halhatatlanságot csak a gondolkozók színe javának és a kitűnő embereknek tartja fenn Ugy nyilatkozott, hogy nem éppen ez az ő gondolata, mert a gyakran igényelt kitűnőség gonosz. A halhatatlanság azoké, kiknél megvan a szív és lelkiismeret nemessége. „A kiknek gondolatjuk alázatos, azoknál van meg mégis a halhatatlanság lényeges feltétele, hogyha akaratjuk határozottan a kötelességre, a jóra, mások szeretetére van irányítva, egyszóval hogyha az evolutio folyamában haladnak.“ Tovább menve, czáfolja a végső helyreállítás tanát, melyet nem fogad el, főleg azért, mert abban a szabadság ellen támadást lát. Az Isten életre ítélne egy szabad lényt, a ki akaratának minden törekvését arra fordította, hogy saját magát lerombolja. A földi időköz arra van, hogy a szabad lények válaszsának élet és halál közt. Hogyha ez időszak nem használtatik fel, új időszak nem következik. Miután még némely kérdést vizsgál, mint például mi történik azokkal, kik gyermekkorukban halnak el, még mielőtt az erkölcsi kötelezettségről tudatuk lett volna, néhány gyakorlati következtetést von az előadottakból. Az élet szeretete és tisztelete arra kell hogy minket vezessen, hogy munkáljunk a magunk megalkotásásán, hogy kössük meg jól az erkölcsi szemé-

lyiség kötelékét, hogy irányozzuk magunkat a jóra, mind annak a keresésére, mi minket a halhatatlansághoz közelebb hozhat. Minden — munka, cselekvés a lény tökéletesítésére; a világegyetem evolúciójában nincs tétlenség, restség. A munka egyetemes törvény, Munkáljunk hát! Mire? hogy tudósok, hiresek legyünk? Kétségtelen a nemes nagyravágyás jogosult, feltéve, hogy annak elérésére nem kívánja áldozatul a mi hűségünket és becsületünket. De van egy, még magasabb nagyravágyás: az hogy jók legyünk. Ez az evolúció legmagasabb törvénye és végcélja.“

Ez az összege emez előadásoknak, melyet a mennyire egy ily kényes és sokhelyt elvont tárgyról lehetett, hiven vontam össze. Elég bő anyagot ad a gondolkodásra. Az evolúció tana teljesen és következetesen van alkalmazva. Az elsődleges plasma, mely az isteni szellem hatása alatt mindenüvé kiterjedt, (ez eszme már megvan a Genesis első verseiben is, hol az mondatik, hogy „az Urnak lelke táplálja vala a vizeket“ még helyesebben „ült vala a vizeken“, ugy szólva melegítette a dolgok csiráit, a lények összegét) fejlődik és az élet hosszú menetein keresztül alakítja a lényeket. E lehetséges halhatatlansággal felruházott plasma alakítja a psychikus plasmát, mely etheri szervezetté alakul, hogy folytassa a földöntúli életet. Ez szorosán az evolúció tana. A második állapot azonban mégis csak hasonlat által mutatható meg, mert a tapasztalati tudomány nem hatolhat a földöntúli birodalomba. És itt van az okoskodásnak gyöngye pontja; ez az, a mely mindig kérdéses pont marad. Bár bizonyítékai, a hogy ő a halhatatlanságot telfogja, lánczolatásoknak látszanak, azt kell kérdeznünk: Dehát a tudomány felhatalmaz-e arra, hogy a földi élet tényeiből a földöntúliéira következtessünk? Hogyha nem is czáfolhatjuk meg a tudós tanárnak a halhatatlanságról való nézeteit tudományosan, ugy hisszük, hogy a vallásos érzelem nevében, az egész evangelium, a Krisztus nevében jogunk van nem osztani. Én részemről nem fogadhatom el, hogy az Isten munkájában oly hiány legyen. A végső megsemmisülés semmi nyomára sem lehet találni a Jézus és az apostolok tanításaiban. Azt elfogadom, hogy az akarat és annak irányítása szükséges az üdvben való részeseedésre. De azt is hiszem, hogy elébb vagy később, itt vagy egyebütt az isteni szellem befolyása alatt az akarat szükségesséppeni erélylyé lesz, hogy visszahasson a rossz ellen és hogy Isten felé irányuljon. Szóval nem hiszem annak szükségességét, hogy a hazug, hogy a rossz megsemmisítették.

Némely lap erősen bírálta. S különösen azt vetették szemére,

hogy a kicsinyeket és alázatosokat a halhatatlanságból kizárja. De ebben tévesen magyarázták gondolatát. De bármennyire nem osztja is valaki a kitünő természettudós nézeteit, könyve jeles és érdekes mű.

— A szabadelvű egyházak háromévenkénti gyűlésüket Nîmesben tartották meg, 130 lelkész és világi részvételével. E gyűlés mindig az egyháztanácsok újraválasztása után szokott összejönni. Schickler báró elnökölt most is, ki a megalakulástól fogva vezeti e gyűléseket. Részletekbe nem bocsátkozom, csak azt említem meg, hogy a liberálisok helyzete általában kielégítő, csupán pénzügyi oldalról marad fenn kívánni való, de e tekintetben is javulás mutatkozik.

Vincent Sámuel iskolája — Nîmesben — melynek feladata szabadelvű lelkészeket nevelni, szépen virágzik. A genfi theol. facultásnak egy tanára, ki a nîmes-i gyűlésen jelen volt, a legelismerőbben nyilatkozott ez intézet ifjairól, a kik közül számosan mennek tanulmányaik folytatására Genfbe. Ez intézetnek jóhatása már érezhető egyházainkban. A szabadelvű egyházközségek, hiányával voltak a lelkészeknek, most már egy két év alatt, — köszönet Vincent Sámuel iskolájának — minden üres hely betöltetik.

A szabadelvűek és az orthodoxok közt még mind folynak az egyesítő kísérletek. A nîmes-i gyűlés erre nézve a következő határozatot hozta: „A gyűlés újból kifejezi mély vágyát az egyesülés és kibékülés iránt . . . A gyűlésnek semmi ellenvetése sincs az ellen, hogy egy általános zsinat tartassék az orthodox consistoriumok által előre elfogadott külön megbízás alapján, csakhogy azt kövesse az aránylagos képviseltetés szabályainak megállítása.“ Azonkívül ajánlatot tesz, hogy ennek előkészítésére tartsanak közös értekezletet.

E határozatot a mérsékelt orthodoxok örömmel fogadták és „La Vie nouvelle“ lapjokban helyeselték. A szélső orthodox „Le Chritianisme au XIX-e siècle“ meglelészik azzal, hogy a határozatot figyelemreméltónak mondja.

— Éppen most értesülök, hogy a vallásügyi minister a párisi consistoriumhoz levelet írt, hogy jelöljön egy lelkészt az Oratoire-i üres állomásra. Minthogy a consistorium tagjai most nagyobbrészt Páristól távol vannak, a jelölést valószínűleg csak novemberben fogják megtenni.

Fogják-e végre Robertyt jelölni, kit a presbyteri tanács ajánlt? Talán.

CHARRUAUD D.

A Székelyföld az igazi magyarság tüzhelye. A haza e része bocsát legtöbb apostolt ki az eloláhosodott vidékekre a magyar elem védelmére. Gazdatiszt, pap, tanító, hivatalnok nemcsak e bérczes kis hazában, hanem az anyaországba is bőven jut a Székelyföldről. De aztán a Székelyföldnek is a koronája Háromszék megye. E megye lakószai vívták a szabadságharcban azt a dicső csatát, a mivel kiérdemelték a spártai nevezetet. De a mi legtiszteletre méltóbb, e megye a művelődés terén is a zászlóvivő. Igazi nagy embereket adott a hazának. Kivált Erdővidék classicus földje, a melyen annyi nagy szellem pihantotta meg a napvilágot. Földműves népe is annyira művelt, hogy a biblia nemcsak minden háznál megvan, hanem olvassák, ismerik, megis értik. A földművelő nép értelmiségéről tanuskodik az, hogy nincs valamire való család egy községben is, a melyből tanult ember ne került volna ki. Az iskola iránt nagy szeretettel viseltetnek. Papjaikat édes tiszteletes urnak szólítják. A székely nép jóigyekezetű. Mivel nagyon elszaporodtak, jutott belőlük Oláhországba is, pedig a székely kiváló munkás kéznek kár idegen országban dolgozni, mikor itthon is olyan szükséges a munkás kéz. Ujságot járat sok községben a falusi nép.

E nép szívében nagy a tisztelet nagy emberei iránt. Egy-egy püspöki megjelenés ünneppé avatja a hétköznapiakat is. Bölönben e jó módu erdővidéki községben aug. 25-én igazi ünnepnap volt. Telve lelkesítő, főlemelő magasztos jelenetekkel. Legszebb volt Ferencz József